

Євдокімова О. С., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОЛОНІЗМИ В «МАТЕРІАЛАХ ДО СЛОВНИКА ПИСЕМНОЇ ТА КНИЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XV–XVIII СТ.» Є. ТИМЧЕНКА

У статті на основі першого історичного словника української мови, укладеного на наукових засадах, «Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.» Є. Тимченка робиться короткий огляд лексичного складу із виявленням запозичених із польської мови слів у староукраїнській мові XVI–XVII ст. Із цією метою виділяються лексико-тематичні та лексико-семантичні групи полонізмів. Подаються контексти, в яких функціонує зазначена лексика. Розглядаються синонімічні та антонімічні пари, словотвірні гнізда, сталі вирази, в яких зустрічаються наведені полонізми.

Ключові слова: запозичення, полонізм, лексико-тематична група, лексико-семантична група, українська лексика, словник Є. Тимченка.

Відомо, що запозичена лексика насичує та вдосконалює мову. Зокрема, цікавим є питання дослідження полонізмів: завдяки спільному джерелу – праслов'янській мові, їхній словниковий склад є близьким до української; тривалі мовні контакти української та польської мов стали джерелом семантичного й стилістичного взаємозбагачення обох мов. Мовознавці й надалі займаються вивченням проблеми українсько-польських мовних зв'язків та чинників, що стали приводом для запозичення нової лексики.

XVI–XVII ст. вважають періодом інтенсивного входження польської лексики в українську мову, що було наслідком багаточисельних екстралінгвальних чинників. Водночас існує незначна кількість ґрунтовних мовознавчих праць, що засвідчують вивчення полонізмів цього проміжку часу. Тож період XVI–

XVII ст. є перспективним для фіксації і подальшого аналізу розвитку запозиченої лексики.

Вивченням польських запозичень займалися Л. Гумецька, В. Титаренко, І. Царалунга, В. Аніченко, С. Гриценко, Л. Гонтарук, А. Свашенко, М. Онишкевич. Польська мова XVI–XVII ст. як джерело та посередник запозичень в українську мову представлена у дослідженнях В. Русанівського та Д. Костюка. Н. Романова та Д. Будняк досліджували польські запозичення в українській мові, а С. Урбанчик – старопольські. Крім цього, польсько-українські мовні зв'язки були предметом наукових розвідок І. Білодіда, Й. Дзєндзелівського, І. Зілінського, І. Ліпкевича, І. Огієнка, О. Сербенської, Ю. Шевельова, а також В. Вітковського, А. Заремби, С. Кохмана, М. Лесіва, Т. Лер-Сплавінського, А. Фаловського та ін.

Актуальність роботи зумовлюється тим, що проблема вивчення полонізмів і обсяг польського впливу потребують подальших досліджень у період XVI–XVII ст.

Метою статті є виявлення полонізмів та з'ясування специфіки їх засвоєння у «Матеріалах до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.» Є. Тимченка.

Вивчення польських лексичних запозичень в українській мові досягається завдяки ґрунтовним дослідженням мови і стилю пам'яток XVI–XVII ст. Писемні пам'ятки цього періоду рясніють польськими запозиченнями, і це дає підстави вважати, що українська мова активно реагувала на зміни, які відбувалися переважно у всіх сферах.

Досліджуючи лексику періоду XVI–XVII ст., можна відзначити, що жанрова різноманітність та різностильова спрямованість письменства зазначених століть та традицій попереднього періоду залишили свій слід у словнику тогочасної мови. Унаслідок цього маємо широке розгалуження лексико-семантичних груп, засвідчених в українських писемних пам'ятках.

У цей час книжна українська мова функціонально збагачується: вживається як актова мова, використовується в полемічному, ораторсько-проповідницькому, художньому, літописному письменстві, частково (порівняно з іншими жанрами) з'являється і в житійній літературі.

Кінець XVI – початок XVII ст. в історії української мови позначений активним розвитком офіційно-ділового стилю. Польські запозичення нерідко трапляються в грамотах, документах канцелярії та епістолярії. Поряд із ними починають функціонувати твори історико-географічного змісту, філософські трактати й діалоги. Полонізми можна зустріти в трактатах і посланнях, листуваннях та діалогах та ін. Польські перекладні твори також ставали зразком для тогочасних українських авторів.

Для з'ясування частки польських запозичень у «Матеріалах до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.» Є. Тимченка слід виокремити головні лексико-тематичні та лексико-семантичні групи слів та оцінити кількісний склад кожної з них.

Найбільшою кількістю полонізмів представлена лексико-тематична група **Буття людини**, що можна пояснити динамічністю змін у цій сфері, її відкритістю для входження нових понять, активними контактами між народами. Лексика цієї групи поповнюються похідними утвореннями, зокрема від іменника *людина*: *нелюдзкій* (пл. *nieludzki*) – ‘нелюдський, жорстокий’, *нелюдскость* (пл. *nieludzkość*).

Для називання *осіб чоловічої статі* зустрічається іменник *муцизна* (пл. *mężczyzna*) – ‘чоловік’: *обржеться межи вами каждый муцизна* (Рук.хр. 23). Для позначення *осіб жіночої статі* – субстантивованій прикметник *бѣлоголова* (пл. *białogłowa*) – ‘жінка’: *старая бѣлоголовая* (Рук.хр. 236).

На *вік і стать* вказують спільнокореневі слова *панянка* (пл. *panienka*) – ‘дівчина’, *панна* (пл. *panna*) – ‘діва’, *паненскій* (пл. *panieński*) – ‘дівочий; непорочний’, *панієнство* (пл. *panieństwo*) – ‘дівоцтво; непорочність’: *не оказалась въ ней цнота панієнства* (Рук.хр. 62).

До поняттєвого поля *старість, старітися* можна віднести лексему *шедивость* (пл. *szedziwość*) – ‘пристаркуватість, дряхлість’. Зовнішні ознаки, що вказують на вік: *сивизна* (пл. *siwizna*) – ‘сивина, старість’: *Слуга верне и цнотливѣ служил мне з молодости лет своих до сивины своеѣ* (Кн. Луцк. 1565, л.329); *Штожь вамъ поможе сивизна и красная борода* (АЮЗР. II, 220 (И.Выш.)).

Зустрічається декілька дериватів від слова *дідь*, яке на той час використовувалося не лише для позначення батькового чи материного батька, але й предка, від якого успадковане майно: *дідичь* (пл. *dziedzicz*) у значенні ‘спадкоємець’, *дідичка* (пл. *dziedziczka*) – ‘спадкоємиця’, *одідичене* (пл. *odzedziczenie*) – ‘успадкування’, *одідичовати* (пл. *odziedziczać*) – ‘успадкувати’, *дідичити* (пл. *dziedziczyć*) – ‘успадкувати’: *въ долготу дній щасливе дідичити будуть* (Пал. 1140).

Серед *назв спорідненості і свояцтва, родинних зв'язків і стосунків* можна виокремити корелятивні антоніми: *єдинак* (пл. *jedynak*) – ‘єдиний син’ і *єдиначка* (пл. *jedynaczka*) – ‘єдина дочка’; *воеводичь* (пл. *wojewodzić*) – ‘син воєводи’ і *воеводзянка* (пл. *wojewodzianka*) – ‘дочка воєводи’; лексеми *малженство* (пл. *małżeństwo*) – ‘шлюб’, *цорка* (пл. *córka*) – ‘дочка’; словосполучення *братъ тетечный* (пл. *cieteczny*) зі значенням ‘двоюрідний брат’. Вказівкою на родинні зв'язки може бути також полонізм: *покрєвность* (пл. *rokrewność*) – ‘спорідненість’.

Широке поле запозичень на позначення *назв органів та частин людського тіла*: *плюцо* (пл. *pluco*) – ‘легеня’, *слезіона* (пл. *śledziona*) – ‘селезінка’, *надра* (пл. *nadra*) – ‘пазуха’, *пазногть* (пл. *raznogieć*) – ‘кіготь, ніготь’, *пясть* (пл. *pięść*) – ‘кулак’, *тварь* (пл. *twarz*) – ‘обличчя’, *чашка* (пл. *czaszka*) – ‘череп’: *чашка головы его* (Пал. 845).

Ще однією лексико-семантичною групою, що має у своєму складі велику кількість польських запозичень, є лексика на позначення *понять, пов'язаних із фізіологічним буттям людини, назви її фізіологічних станів, рухів, ознак*. До лексики, пов'язаної з *народженням людини*, можна віднести: *тяжарна* (пл. *ciężarna*) на позначення вагітної жінки. Зі словом *смерть* пов'язані такі лексеми, як: *зейсте* (пл. *zejście*) – ‘смерть’, *зошлый* (пл. *zeszły*) – ‘той, що помер’, *несмертьность* (пл. *niesmiertelność*) – ‘безсмертя’, *згинене* (пл. *zginienie*) – ‘гибель’, а також вираз *свѣтъ пожегнати* (пл. *pożegnać*) – ‘померти’: *Янъ Баптиста, нѣмецъ, свѣтъ сей пожегналъ* (Л.Мг.м. 68). На *насильницьку смерть* вказують лексеми: *забойство* (пл. *zabójstwo*) – ‘вбивство’, *забойца* (пл. *zabójca*) – ‘вбивця’, *замордовати* (пл. *zamordować*) – ‘вбити’.

Слова, що вказують на *фізичне здоров'я, стан і самопочуття людини*: *немогти* (пл. *niemódz*) – ‘хворіти,

страждати', *выдхнути* (пл. witchnąć) і *выпочинутти* (пл. wuroczyć) у значенні 'відпочити': *Ивоня, тымь часомь, зь войскомь своимь видхнулъ* (Боб. 283), *Недель двѣ тилко випочинувши... гетманъ Ивань Мазепа на Москву пойшошь* (Л.С. 177).

Серед польських запозичень можна виділити цілий ряд слів на позначення **різних захворювань**: *зимнѣца* (пл. zimnica) – 'лихоманка', *руптура* (пл. ruptura) – 'кила, грижа', *слиногоръ* (пл. slinogorz) – 'жаба, хвороба горла', а також *заворотъ* (пл. zawrót) *голови* зі значенням 'головокружіння': *о заворотъ головы: згъля ромень спарить, пить и ноги парить* (Лѣч. 47).

Різномірною є лексика, пов'язана з **функціонуванням органів чуття**: *патрати* (пл. patrzeć) – 'дивитися', *взрокъ* (пл. wzrok) – 'зір', *послухъ* (пл. posłuch) – 'слух', *дотыкане* (пл. dotykanie) – 'дотик', *повонянье* (пл. powonienie) – 'нюх': *смыслы суть: видѣние, слышание, повонение, дотыкане, смаковане* (Диар. Фил. 137).

Назви кольорів помаранчовий (пл. pomarańczowy), **жолтогогорячий** (пл. żółtegoścny) – 'помаранчевий', **папужій** (пл. papuzi) – 'папужій, жовто-зелений', **модрий** (пл. modry) – 'блакитний, лазурний': *опоны... модрои барвы брунатной* (Рук.хр. 46).

Назви понять, пов'язаних з різними формами психічного і емоційного стану: *фортунный* (пл. fortunny) – 'щасливий', *милюсть* (пл. miłość) – 'любов, милість', *згдлюсть* (пл. zjadłość) – 'злоба, злість', *фрасунокъ* (пл. frasunek) – 'занепокоєння, засмучення': *дѣти выховаит безъ фрасунку* (Рук.хр. 4).

Тісно пов'язана з ними лексико-семантична група слів на позначення **рис характеру людини**: *безпеченство* (пл. bezpieczeństwo) – 'сміливість, відвага', *облудный* (пл. obłudny) – 'лицемірний, удаваний', *хлюба* (пл. chluba) – 'зарозумілість, чванство': *тая теди хлюба ему [Шумянскому] якъ славъ къ збавеню ничего не поможетъ* (Вел. III, 81).

Високим ступенем абстрагованості відзначається група слів на позначення **духовного життя людини**. Серед слів цієї групи можна виділити лексико-семантичну групу на позначення **форм розумової діяльності людини**: *оцапленній* (пл. osarpiony) – 'очманілий', *вымысликъ* (пл. wymyślnik) – 'винахідник', *въдомца* (пл. wiadomca) – 'знавець', *запоминати* (пл. zapominać) – 'забувати', *умѣтность* (пл. umiejętność) – 'мистецтво, знання,

наука': *дадь Гѡъ Богъ сіоу мудрость и умѣтность книжную великую* (Рук.хр. 5).

Лексика, пов'язана з навчанням та освітою: корелятивні антоніми *научителка* (пл. nauczycielka) – 'вчителька' і *научитель* (пл. nauczyciel) – 'вчитель', *жакъ* (пл. żak) – 'учень, школяр'.

Поняття '*навчатися, здобувати освіту*' передається польським запозиченням *цвичити* (пл. ćwiczyć) – 'навчати' і дериватом *цвичене* (пл. ćwiczenie) – 'навчання, вправа': *безъ наученя и цвиченя писменного* (Пам I, 56 (1632)).

У зв'язку з Берестейською унією активізувалася й стала широко запозичуватися лексика ***духовної сфери й релігійних вірувань***: *арцибѣскупъ* (пл. arcybiskup) – 'архієпископ', *блужнѣрца* (пл. bluźnierca) – 'богохульник', *балванъ* (пл. bałwan) – 'ідол', *балвохвалный* (пл. bałwochwalny) – 'язичницький', *бискупство* (пл. biskupstwo) – 'єпископство', *казнодѣй* (пл. kaznodziej) – 'проповідник', *набоженство* (пл. nabożeństwo) – 1. 'богослужіння' 2. 'сповідання, релігія', *офѣрвати* (пл. ofiarować) – 'жертвувати', *папезство* (пл. papieżtwo) – 'папство, папський престол', *плебанъ* (пл. pleban) – 'парафіяльний священник': *читаль Сильвестръ сей миу въ костелъ* (Рук.хр. 383).

Лексико-тематична група **назв реалій навколишнього середовища**. У словнику зустрічається декілька **назв часових понять**: *вчорайший* (пл. wczorajszy) – 'вчорашній', *змрокъ* (пл. zmrok) – 'сутінки', *поранокъ* (пл. poranek) – 'ранок', прислівник *обещне* (пл. obiecnie) – 'теперь, зараз': *вся рада королевская преднѣйшая зъ нимъ вмѣстѣ обеща мешкала* (Рук.хр. 75).

Лексико-семантична група слів на позначення ***рослинного світу***. Серед неї можна виділити окремі ряди на позначення **назв дерев і кущів**: *хоина* (пл. choina) – 'хвойне дерево', *плонка* (пл. płonka) – 'дичка', *хаць* (пл. chaszcz) – 'густиий чагарник'; **назви трав**: *третина* (пл. trzcina) – 'очерет'; **будова рослин**: *рожчка* (пл. różczka) – 'гілка, гілочка', *голузка* (пл. gałązka) – 'гілка', *овоць* (пл. owoc) – 'плід'; **відіменникові прикметники від назв деяких рослин**: *лильовый* (пл. liliiowy) – 'лілейний': *квѣтъ лильовый* (Гал II, 20).

Представленою є лексико-семантична група слів на позначення **тваринного світу**, особливо назви **диких тварин**: *вѣлорыбъ* (пл. welioryb) – 'кит', *лишка* (пл. liszka) – 'лисиця',

недвѣдь (пл. niedźwiedz) – ‘ведмідь’, *нетопырь* (пл. nietoperz) – ‘летюча миша’. **Назви птахів:** *каня* (пл. kania) – ‘шуліка’, *яромбок* (jarząbek) – ‘рябчик’. **Комахи:** *мровка* (пл. mrowka) – ‘мураха’. Зустрічаються також **назви порід собак:** *выжель* (пл. wyżeł) – ‘лягавий собака’, *огарь* (пл. ogor) – ‘хорт’; і **гіпнологізми:** *дрикгантъ* (пл. drygant) – ‘жеребець’, *свергъна* (пл. świerzepa) – ‘кобила’: *една свергъна уродила зайца* (Рук.хр. 157).

Лексико-тематична група слів, пов’язана зі **сферою побуту**, представлена словами на позначення **продуктів харчування, страв і напоїв:** *покармъ* (пл. pokarm) – ‘їжа’, *сировизна* (пл. syrowizna) – ‘сирі продукти’, польські запозичення *напой* (пл. parój) і *трунокъ* (пл. trunek) на позначення загального слова ‘напій’, *пърникъ* (пл. piernik) – ‘пряник’, *родзгънка* (пл. rodzynka) – ‘родзинки’, *шпирка* (пл. szpурka) – ‘шматок підсмаженого сала’, *ягла* (пл. jagła) – ‘просо’: *ta pytaiesz szco wartytu Budu os w toim борсчыка w toim iachły do толока* (Гал. 20, 21).

Розгалуженою є **номенклатура одягу, взуття, прикрас і тканин:** *колнѣрь* (пл. kołnierz) – ‘комір’, *ногавицы* (пл. nogawicy) – ‘штани, нижня частина штанів’, *вѣлчура* (пл. wilczura) – ‘вовча шуба’, *папуць* (пл. paruć) – ‘туфля’, *велюмъ* (пл. welon) – ‘покривало, вуаль, фата’, *заушиница* (пл. zausznica) і *наушиница* (пл. nausznica) ‘сережка’, *охендожство* (пл. ochędożstwo) – ‘прикраса’, *пунталъ* (пл. pontal) – ‘прикраси, що носили на сукнях, на шії й у вухах’, *бавелняный* (пл. bawelniany) – ‘бавовняний’, *едвабный* (пл. jedwabny) – ‘шовковий’, *тузгънокъ* (пл. tuzinek) – ‘рід сукна’: *сторожеви глинскому дalemъ сукна тузгънку локоть 5* (Дн.Марк. I, 186).

Велика група слів на позначення **речей хатнього вжитку**. Серед **назв посуду** словник засвідчує запозичення на позначення глибокого посуду, а також ємкостей для напоїв: *лагвица* (пл. łagwica) – ‘ємкість для напоїв з дерева, шкури або глини’, *приставка* (пл. przystawka) – ‘салатник, соусник’, *скленца* (пл. sklenica) – ‘склянка, стакан’, *имбрикъ* (пл. imbryk) – ‘чайник, кавник’. **Назви елементів інтер’єру:** *взголовьє* (пл. wezglowie) – ‘подушка’ і *колдра* (пл. kołdra) – ‘ковдра’, *товалня* (пл. towalnia) – ‘рушник, скатертина’, *зверцадло* (пл. zwierciadło) – ‘дзеркало’. Зустрічається також полонізм *лѣтарня* (пл. latarnia) – ‘ліхтар’. Запозичення, пов’язані зі словом ‘годинник’: *біонцій* (пл. biący) – ‘з боєм’, *зекгарь* (пл. zegar) – ‘годинник’: *на зекгару тгънь вернулася на десять лгънгъй* (Гал. I, 84).

Лексико-семантична група слів на позначення *житлових споруд і допоміжних надвірних будівель, їхніх частин*: *халупа* (пл. chalupa) – ‘хатина’, *півниця* (пл. piwnica) – ‘льох, підвал’, полонізми *кузната* (пл. kownata), *станція* (пл. stancya) зі значенням ‘кімната’: *дано ей станцію въ замку вышнемъ* (АЮЗР. II, 113 (1494)).

Запозичена лексика, пов’язана зі *звичаями та обрядами*: *обходъ* (пл. obchód) – ‘обряд, святкування’, *обхоженъе* (пл. obchodzenie) – ‘святкування’, корелятивні антоніми: *облюбе-нець* (пл. oblubieniec) – ‘жених’ і *облюбеница* (пл. oblubienica) – ‘наречена’, слово *шлюбъ* (пл. szlub) та вирази *шлюбъ взяти, шлюбъ давати*; *змертвыхъстанъе* (пл. zmartwychwstanie) – ‘воскресіння’, *оплатокъ* (пл. opłatek) – ‘оплаток’, *святечный* (пл. święteczny) – ‘святковий’. З *магічними уявленнями* пов’язані спільнокореневі лексеми: *въщба* (пл. wieszczba) – ‘ворожіння, чари, пророцтво’, *въщбарскій* (пл. wieszczbiarski) – ‘той, що належить до чар’, *въщка* (пл. wieszczka) – ‘пророчиця’, *въщокъ* (пл. wieszczek) – ‘пророк, віщун’: *въщкове...ся справовали въщбою* (Рук.хр. 185).

Менш репрезентованою в словнику є лексико-тематична група запозичень на позначення *виробничої лексики*. *Виробництво продуктів харчування*: корелятивні антоніми: *млинаръ* (пл. mlinarz) – ‘мельник’ і *млынарка* (пл. mlinarka) – ‘мельничиха’. *Мисливество, рибальство, бортництво*: *мысливый* (пл. myśliwy) – ‘мисливець’, *осочити* (пл. osoczyć) – ‘обійти (звіра), оточити’, *обловъ* (пл. obłów) – ‘здобич’, *влекти* (пл. wieść) – ‘вивуджувати рибу’, *плястръ* (пл. plastr) – ‘стільний’, *рыбитвъ* (пл. rybítw) – ‘рибак’: *и обачиломъ на реци рыбитвы рыбы ловячи, я дей шоль есми до тыхъ рыбитвовъ, хотячи в них рыбы купити* (Кн. Луцк. 1565, л. 429).

Термінологія *ремісництва*, зокрема *обробка різних матеріалів*: *злотникъ* (пл. złotnik) – ‘золотих справ майстер’, *бляхнъръ* (пл. blachnierz) – ‘бляхар; покрівельник’, *фолуша* (пл. folusz) – ‘валяльня, сукновальня’, *дзигармистръ* (пл. zegarmistrz) – ‘годинниковий майстер’, *крушець* (пл. kruszec) – ‘металічна руда, метал’, *шкляръ* (пл. szklar) – ‘скляр’, *вырити* (пл. wугуć) – ‘вигравіювати, вирізати; висікти’, *штыхаръ* (пл. sztycharz) – ‘гравер, різьбяр’: *икон творцы находятъ штыхаръ и другіе честные жъ люде золотаръ* (Клим. 213).

Книгодрукування: *папърня* (пл. papiernia) – ‘паперова фабрика’: *паперы у папърняхъ робятъ* (Клим. 214). *Музичні*

інструменти: *шторть* (пл. szrot) – ‘серпент’, *граць* (пл. grac) – ‘той, який грає на якому-небудь інструменті’.

Лексико-тематична група **торгівля, гроші, метрологія** представлена запозиченнями: *купчити* (пл. kupić) – ‘торгувати’, *продавца* (пл. sprzedawca) – ‘продавець’. **Назви грошових одиниць:** *готовизна* (пл. gotowizna) – ‘готівка’, *мьдница* (пл. miednica) – ‘дрібна монета’ (Бер. 83, 239).

Суспільно-політична лексика представлена переважно назвами осіб: *порадца* (пл. poradca) – ‘радник’, *шляхетство* (пл. szlachectwo) – ‘шляхетство, дворянство’, *кметь* (пл. kmieć) і *хлоп* (пл. chłop) зі значенням ‘селянин’, *подстолий* (пл. podstoli) – ‘стольник’: *подстолий [земли] Волинское* (Пам. I, 4 (1617)).

Соціально-економічна лексика: *поборь* (пл. pobór) – ‘податок, збір’, *подскарбина* (пл. podskarbina) – ‘дружина підскарбія’, *чиншовник* (пл. czynszownik) – ‘селянин, який платить земельний податок’: *чиншовники монастырские* (Пам. III, 31 (1591)).

Військова лексика: *боеваньє* (пл. bojewanie) і *валка* (пл. walka) зі значеннями ‘боротьба, війна’, *отсцьч* (пл. odsiecz) – ‘допоміжне військо’, *поражка* (пл. porażka) – ‘поразка’, *жолнтьрь* (пл. żołnierz) – ‘солдат’, *потыкатися* (пл. potykać się) – ‘битися’; вираз *вишиковати* (пл. wszykować) *войско* зі значенням ‘вишикувати військо у бойовому порядку’: *Выговській войско вишиковавши козацкое и полские корогви, просто на Сосновку рушиль* (Л.С. 57).

Велика кількість запозичень на позначення **вогнепальної та холодної зброї, її складових та супровідних елементів:** лексеми *влочня* (пл. włócznia) та *шефелин* (пл. szefelin) у значенні ‘спис’, *кзвѣнтувка* (пл. gwintówka) – ‘гвинтівка’, *дъло* (пл. działo) – ‘пушка’, *желъзко* (пл. żelazko) – ‘наконечник стріли’, *пуйналь* (пл. pujań) – ‘кінджал’, *шабля* (пл. szabla) – ‘шабля’: *[Вишневецькій] вскочилъ въ самую середину Козацкого навалу и великое между ними, взявши ихъ на шаблѣ, учинилъ поражение* (Вел. IV, 19) тощо.

У підсумку відзначимо, що запозичена з польської мови лексика представлена в «Матеріалах до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.» Є. Тимченка різними лексико-тематичними і лексико-семантичними групами. Серед польських велику частку становить побутова, абстрактна, оцінна, військова лексика, а також слова, що характеризують фізичне, психічне та інтелектуальне буття людини. Запозичена лексика, що стосується

релігійного життя, була переважно новою, оскільки стосувалася особливостей функціонування католицької церкви й була складовою іншої релігійної системи. Більшість лексико-семантичних груп має у своєму складі слова на позначення назв осіб. Не зустрічаються в словнику назви одиниць ваги, довжини і шляху, оскільки в активному вжитку були здебільшого назви попереднього періоду.

Серед полонізмів зустрічаються як однозначні, так і багатозначні. Іноді запозичене слово може збільшувати або зменшувати кількість значень, набувати нового змісту. Багатозначні лексеми можуть функціонувати в межах однієї лексико-семантичної групи або ж належати до різних груп. Серед проаналізованої лексики зустрічається також явище синонімії. Полонізми в українській мові можуть змінювати свою стилістичну й лексичну наповненість, а також одержувати додаткову експресію, тож цікавим залишається питання мотивації перекладу деяких запозичених лексем та використання їх у певних джерелах. Також словник репрезентує приклади запозичень сталих зворотів та виразів. Не усі вони стали набуток сучасної української літературної мови, однак активно діяли в певний проміжок часу, про що може свідчити їх фіксація у пам'ятках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гонтарук Л.* Характер запозичень із польської мови в українську XVI – першої половини XVII ст. *Проблеми слов'янознавства.* 2004. Вип. 54. С. 78–103.
2. *Гриценко С. П.* Динаміка лексику української мови XVI–XVII ст. Київ: ТОВ «КММ», 2017. 936 с.
3. *Русанівський В. М.* Структура лексичної і граматичної семантики / АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К.: Наукова думка, 1988. 236 с.
4. *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст. Кн.1; Підгот. вид. В.В. Німчук, Г.І. Лиса. Київ: "Літопис-XX", 2002. 512 с.
5. *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. Кн. 2; Підгот. вид. В.В. Німчук, Г.І. Лиса. К.; Нью-Йорк: "Літопис-XX", 2003. 512 с.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2020 р.

**BORROWED POLISH WORDS IN «MATERIALS TO THE
DICTIONARY OF WRITTEN AND LITERARY UKRAINIAN
LANGUAGE OF THE XV–XVIII CENTURIES» BY YEVHEN
TYMCHENKO**

The article, which is based on the first historical scientifically compiled dictionary of the Ukrainian language «Materials to the dictionary of written and literary Ukrainian language of the XV–XVIII centuries» by Yevhen Tymchenko, provides a brief overview of the lexical composition with the identification of the XVI–XVII centuries Old Ukrainian language words borrowed from the Polish language. For this purpose, lexical-thematic groups (human existence, spiritual life, the realities of the environment etc.) and lexical-semantic groups (educational, world of flora and fauna, nomenclature of clothing, footwear, jewelry and fabrics, architecture, customs etc.) of borrowed Polish words have been distinguished and the quantitative composition of each group have been evaluated. The contexts in which the specified vocabulary functions have been provided. The fact that noted borrowed Polish words do not dominate in all lexical-thematic groups, though they are a constituent of each, has been revealed. The examples of contexts of the texts that serve as a source of reference for the study and fixation of borrowing by linguistic researchers, including Polonisms, in the Ukrainian language are given. Synonymous and antonymous groups, derivational nests, constant expressions and phraseologisms, in which the given borrowed Polish words occur, have been provided. It is defined, that multi-valued Polonisms can function within the same lexical-semantic group or belong to different groups. The list of researchers who dealt with the study of borrowed Polish words in the Ukrainian language has been given. Considering historical contacts, both social and cultural affinity and geographical neighborhood of Ukrainian and Polish peoples, the time period of intensive entry of borrowed Polish words into the Ukrainian language has been determined.

Keywords: *borrowing, Polish words, lexical-thematic group, lexical-semantic group, Ukrainian vocabulary, Yevhen Tymchenko dictionary.*

REFERENCES

1. *Hontaruk, L. (2004). Kharakter zapozychen iz polskoi movy v ukrainsku XVI – pershoi polovyny XVII st. [The character of the borrowings from polish into ukrainian language during the XVI – the first half of the*

XVII centuries]. *Problemy slovianoznavstva – Slavic Studies Issues*, 54, 78–103 [in Ukrainian].

2. *Hrytsenko, S. P.* (2017). *Dynamika leksykonu ukrainskoi movy XVI–XVII st.* [Dynamics of the Ukrainian language vocabulary of the XVI–XVII century]. Kyiv: TOV «KMM» [in Ukrainian].

3. *Rusanivskiy, V. M.* (1988). *Struktura leksychnoi i hramatychnoi semantyky* [Structure of lexical and grammatical semantics]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

4. *Tymchenko, Ye.* (2002). *Materialy do slownyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV - XVIII st. Kn.1* [Materials to the dictionary of written and literary Ukrainian language of the XV–XVIII cent. 1st Book]. V. V. Nimchuk, H.I. Lysa (Ed.). Kyiv: «Litopys-XX» [in Ukrainian].

5. *Tymchenko, Ye.* (2003). *Materialy do slownyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV–XVIII st. Kn.1* [Materials to the dictionary of written and literary Ukrainian language of the XV–XVIII cent. 2nd Book]. V. V. Nimchuk, H.I. Lysa (Ed.). Kyiv; New York: «Litopys-XX» [in Ukrainian].